

Роберт Ягужанян.

III.

PETER JØRGENSEN

12. september 1899–19. november 1970.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 16. april 1971.

Af **L. L. Hammerich.**

Peter Jørgensen hørte til den kreds af fremragende sønderjyder, som ved genforeningen fik naturlig mulighed for udfoldelse indenfor Danmark og som kom til at betyde en særlig berigelse af dansk kulturliv, ikke mindst i videnskaben. Lad mig indenfor en ret snæver horisont nævne navne som brødrene Fuglsang-Damgaard, biskoppen og seminarieforstanderen; Troels Fink, professor og generalkonsul; Heinrich Bach, professoren i Århus; Karl N. Bock, rektor i Nakskov; Anders Bjerrum, navneforskeren; og udenfor humanisternes kreds f. eks. matematikeren Jakob Nielsen, geologen Johannes Iversen og fysikeren Chr. Møller.

Peter Jørgensen var af vestslesvigsk dansk bondeæt på både fædrene og mødrene side. Han var født 12. september 1899 i Sønder Vollum (Brede sogn i den nordlige del af Tønder Amt), hvor hans far havde en mindre landejendom, udvidet af en husmandslod, som hans farfar havde erhvervet, da han som dansk-uddannet folkeskolelærer var blevet afskediget af Prøjserne i 1871. Peter havde fem søstre. »De kunne godt være blevet professorer, hvis de havde fået uddannelse«, sagde deres svigerinde. Det var i hvert fald en – også i nationaldansk henseende – ualmindelig vågen familie med tilknytning til den grundtvigske folkehøjskole, som moderen kendte fra sin fynske ungdom. Peter lærte tidligt foruden den næsten rent danske egns sønderjyske dialekt at læse og skrive Rigsdansk. Højtysk lærte han først i folkeskolen i Bredebro og senere i realskolen i Tønder. Da hans boglige begavelse begyndte at vise sig tydeligt og der ikke var latin-skole i Tønder, blev han 1917 sendt til gymnasiet i Heide i Dithmarsken. Han havde flinke kammerater, nød den gode (gammel-

dags) skole og havde, til en vis grad, ferie fra de nationale spørgsmål, der ellers optog ham så stærkt.

Da han efter 45 års fraværelse besøgte Heide igen i 1964, skrev han i tidligere Heide-elevs skoleblad en artikel *Heide – plattdeutsch – Klaus Groth*, der i få streger giver et sympatisk billede af de ret ensomme Heide-år. Omgangssproget i Heide var det dithmarsiske Plattysk, og det lærte Peter Jørgensen til fuldkommenhed, hvad der skulle blive af stor betydning for hans senere livsbane. Men i øvrigt var det, mærkværdigt nok, matematikken, der var hans bedste fag, som han også gav privatundervisning i, for at aflaste familiens økonomi.

Naturen var træløs som hans hjemstavn, men i øvrigt ret forskellig, langt mere udpræget marskegn.

Student blev han imidlertid ikke fra Heide. Krigen lakkede mod enden – han undgik på grund af en noget svagelig konstitution at blive prøjsisk soldat, hvad han, den dansksindede militærfjende, ville have hadet dobbelt – og håbet var tændt om en genforening af Nordslesvig med Danmark. Så vovede han springet: forlod i foråret 1919 gymnasiet i Heide og hele den tyske skoleuddannelse og tog til Fredericia, ved hvis gymnasium han bestod dansk studentereksamen i genforeningsåret 1920. Det var en kolossal anstrengelse. Det danske pensum var jo meget forskelligt fra det tyske – fx. måtte han i løbet af et år læse hele det nysproglige pensum i Engelsk, som han ikke havde haft i den tyske skole – men hans sikre sprogbeværelse hjalp ham. I Fredericia lærte han også at tale Rigsdansk bedre end de fleste daværende Sønderjyder.

Og i september 1920 blev han immatrikuleret ved Københavns Universitet med Tysk som hovedfag, Dansk og Engelsk som bifag. Det bødede afgørende på hans vanskelige økonomiske kår, da han fik Regensen og efterhånden andre legater, men han tjente også tidligt penge ved undervisning. Han var en glad og vellidt regensianer.

Hans hovedlærere ved Universitetet var i Tysk Chr. Sarauw, i Dansk Brøndum-Nielsen, i Engelsk Otto Jespersen, men han mindedes også gerne danskfilologen Verner Dahlerup (skønt denne var tidlig ældet) og den strålende Vilhelm Andersen (til trods for, at litteraturen ikke havde hans største interesse).

Man ville have ventet, at professoren i germansk filologi Herman Møller skulle have tiltrukket ham særligt: han var som Peter Jørgensen selv Slesviger med interesse for hjemegnens forskellige folkesprog. Men Herman Møller var gammel og læste kun meget lidt, efter at han havde brækket sit ben. Og han gik i hvert fald af med udgangen af 1921. Senere hørte Peter Jørgensen en del hos mig, der fra forårssemestret 1922 blev Herman Møllers efterfølger, og efter Sarauws for tidlige død i 1925 skrev han også sit speciale – om den dithmarsiske formlære under særlig hensyntagen til Klaus Groth – hos mig. Denne specialeafhandling blev, i noget omarbejdet form, trykt 1928 i det tyske dialekttidsskrift *Teuthonista*, hvis udgiver Herm. Teuchert jeg kendte. Den var vistnok delvis baseret på en Klaus Groth-øvelse hos Sarauw, men udnyttede først og fremmest Peter Jørgensens eget kendskab til dialekten i Heide.

Hans første offentliggjorte afhandling blev det dog ikke: det var »Klusilspring i Vestslesvigsk« (Danske Folkemål 1 (1927)), en fremstilling af, hvorledes i hans egen vestslesvigske dialekt stødet efter høje vokaler afløses af et velært eller palatalt lukke i mundhulen: *hu's* hedder *hugəs*, *gry'n* hedder *grydjən*, *mi'l* hedder *midjəl*. Fænomenet var tidligere set af Marius Kristensen, men iagttagelsen i denne dialekt var ny og fremstillingen ulastelig, har også spillet en rolle ved senere skildringer af fænomenet i flere jyske dialekter.

I nærheden af stationsbyen Bredebro afløses mundlukket af det almindelige rigsdanske stød. Det har forført Peter Jørgensen til en, ganske vist forsigtigt formuleret, men uden tvivl urigtig hypotese om, at mundlukket kunne være opstået direkte af den gamle toneaccent I. Han havde på dette tidspunkt næppe kendskab til de nederrhinske tysk-nederlandske dialekter, hvor der på samme måde som ved de vedkommende vestjyske dialekter findes mundlukke til afløsning af stød.

Det er i øvrigt betegnende, at hans første selvstændige arbejde var indenfor dansk filologi: han havde dengang nok sine nærmeste fæller blandt danskfilologer som Anders Bjerrum, Kr. Hald, Poul Andersen, og har som de følt sig som elev af Brøndum-Nielsen, hvis indflydelse på studenterne var stor i 1920'erne og 1930'erne.

Af største betydning for Peter Jørgensen blev også, at han traf den, der i 1930 blev hans hustru, Mini Lützen, af en dansk-frisisk familie fra Westerland på Sild. Det blev for det første indledningen til et langt og godt ægteskab, hvor der kom to børn, en datter og en søn (der som sprogforsker – med speciale i fonetik – gik i faderens fodspor). Men for det andet bragte det Peter Jørgensen levende kontakt med det Nordfrisiske, først det gammeldags sprog på Sild, Før og Amrum, senere også det Fastlandsfrisiske. Han voksede ind i alt dette fra det ene af sin hustrus sprog. Med sin store praktiske sprogsans blev han en af nutidens lærdeste kendere af hele det Nordfrisiske, hvortil han senere fjøede kundskaber i det i Nederlandene levende Vestfrisiske.

Hans germanistiske forudsætninger blev efterhånden svarende til dem, som den første indehaver af den københavnske lærestol i germansk filologi havde. Herman Møller fortalte i en jubilæumstale i 1913, hvordan han som barn kendte fem germanske sprog: Højtysk fra faderen, Rigsdansk fra moderen, dansk dialekt, plat-tysk og frisisk folkemål fra faderens sognebørn i Hjerpsted og andetsteds i Sønderjylland.

Foreløbig havde Peter Jørgensen nok at gøre med at klare udkommet. Tiderne var hårde i slutningen af tyverne og begyndelsen af trediverne. Han søgte efter sin embedseksamen i sommeren 1927 forgæves adjunktembeder, men måtte slå sig igennem som timelærer, navnlig ved Købmandsskolen. Hertil kom så – afgørende – Københavns Universitet, hvor han blev undervisningsassistent hos mig 1931 og dermed var »inde«.

Tilsyneladende kom der en regelmæssig stigen op gennem graderne: 1939 lektor i tysk sprog, 1944 docent, 1948 professor i tysk sprog, til han gik af på grund af alder i 1969. Men der var dog dramatik bag. I 1938, da Christen Møller blev direktør for Handelshøjskolen, blev derved professoratet i germansk filologi i Århus ledigt. Peter Jørgensen søgte det sammen med tre andre, men lektor ved Københavns Universitet, dr. phil. Heinrich Bach sejrede i konkurrencen – til Peter Jørgensens dybe skuffelse.

Resultatet hang sammen med, at Peter Jørgensen ikke var doktor. Og det var han ikke blevet, fordi hans to største arbejder indtil da for en del var bearbejdelser af andres værker, som jeg havde fået ham til at tage fat på. Det gjaldt for hans Dithmarsische Mundart in Klaus Groths Quickborn (1934), hvor lydlæren var

Chr. Sarauws og der også for formlæren og glossaret forelå forarbejder fra Sarauws hånd. Det gjaldt endnu mere evident for hans Nordfriesische Beiträge aus dem Nachlass Hermann Möllers (Historisk-filologiske Meddelelser 24, 1, 1938). Såret blev lægt, da han blev professor i København 1947 (og 1958 efter min afgang kunne gå over i Herm. Möllers gamle professorat i germansk filologi). Endnu mere, da han 1954 blev medlem af vort Videnskabernes Selskab og 1968 æresdoktor ved Københavns Universitet. Han var efterhånden en gennemgående glad og tilfreds mand – indtil i hans sidste år sygdom og svækkelse ramte ham, så han mistede den meste arbejdsglæde og arbejdsevne.

Når han ikke var tilfreds i 1930'erne, var forklaringen først og fremmest økonomiske vanskeligheder: lønningerne var lave i de tider. Han røbede engang til en nysgerrig journalist, at han og familien ingenlunde altid kunne få kød eller to retter til middag, men måtte nøjes fx. med en skude risengrød. En særlig besværighed var, at undervisningsassistenttimerne ved Universitetet og den timelønnede undervisning ved Købmandsskolen simpelthen ingen indtægt gav i den lange akademiske sommerferie. Det var en lykke, at han i en årrække fra 1932 fik Carlsbergfonds-støtte til at undersøge sydslesvigske stednavne og kunne samle indtægterne fra denne bevilling til sommermånedernes indsamlingsrejser. Ellers havde familien ikke haft noget at leve af om sommeren.

Skal man give en oversigt over Peter Jørgensens videnskabelige gerning, er det på en måde nærliggende at begynde med det sidstnævnte, fordi resultatet her var så overvejende negativt.

For 40 år siden forelagde de to danskfilologer Kristian Hald og Anders Bjerrum og tyskfilologen Peter Jørgensen for Brøndum-Nielsen og mig en plan om undersøgelse af stednavnene i Sydslesvig til udfyldning af de tilsvarende fra anden side foretagne undersøgelser af stednavne i Nordslesvig. Det drejede sig om hele Sydslesvig, men især dog det mere eller mindre danskinficerede bælte syd for den nuværende grænse. Hald skulle tage sig af det østslesvigske, særlig Angel med det markante sprogskifte, Bjerrum af det midtslesvigske, hvor en dansk tunge havde nået langt mod syd, Peter Jørgensen af det vestslesvigske, for største delen frisiske område. Undersøgelsen skulle foregå under Universitetsjubilæets Danske Samfunds auspicer, og der skulle søges

støtte fra Carlsbergfondet. Dette opnåedes også for en lang år-række. Materialet skulle dels samles ved optegnelser i marken, dels ved arkivundersøgelser på matrikelkontorerne (Katasterämter).

Arbejdet rantes næsten i starten af den nationalsocialistiske omvæltning i Tyskland i januar 1932, der vanskeliggjorde optegningsarbejdet. Dernæst viste arkivmaterialet sig at være langt rigeligere end formodet efter forholdene i kongeriget, hvor der bl. a. er centraliseret langt mere. Det betød, at arkivundersøgelserne blev mere tidsrovende end beregnet. Der arbejdedes dels på de små katasterämter, dels i de enkelte amtsgerichte (med skyld- og panteprotokoller), dels på statsarkivet i Kiel (med præste- og godsarkiver). I nogle tilfælde låntes materiale til benyttelse på Rigsarkivet i København. Der indsamledes flittigt i marken i sommertiden, men det kneb med at få udført bearbejdelsen i de lange vintermåneder. Og så kom 1939 den absolutte afbrydelse af lokalarbejdet med krigen. Hald var så langt, at han et par år efter krigen (1947) kunne publicere noget fra sit område: Sydslesvigske Stednavne VII, 1. halvbind. Bjerrum og Peter Jørgensen var ikke så heldige. Men Peter Jørgensen blev ved med at arbejde med det: han rejste til de sidste år stadig ned til sit område og søgte at optegne. Han har efterladt et materiale på en halv million sedler – og et fuldt udarbejdet afsnit om det nordvestlige fastlandsområde Hvidding herred, omfattende distrikterne Nykirk, Neukirchener Gotteskoog, Emmelsbøl, Klanksbøl, Aventoft, Emmelsbüller Gotteskoog og Horsbøl, i alt 206 maskinskrevne sider. Alle stednavne (først og fremmest også marknavnene) er registrerede efter deres forekomst igennem tiderne, og der er i fornøden udstrækning givet etymologiske forklaringer, der klart er af større interesse ved de frisiske end ved de danske og nedertyske navne.

Dette arbejde vil antagelig uden større ulejlighed kunne udgives, og bør udgives som det synlige bevis på, hvad Peter Jørgensen kunne præstere på dette felt, hvor han har nedlagt så meget arbejde.

Et pligtarbejde, som Peter Jørgensen udførte gennem mange år, var udgivelsen af plattyske tekster blandt danske retskilder. Jeg formoder, det var Lis Jacobsen, der fik ham engageret til dette arbejde. Han udgav 1937 i Danmarks gamle landskabslove

Eriks sjællandske lov, tekst 5, 1945 i samme samling tillæg til bind IV Thors artikler, tekst 8. Fremdeles 1951 i Danmarks gamle købstadlovgivning bind 1 Sønderjylland »Udgivet af Erik Kromann, for de plattyske teksters vedkommende sammen med Peter Jørgensen«. Endelig udkom 1958–67 i fem bind Diplomatarium Danicum, 3. række (omfattende diplomer fra 1344–60), »udgivet af C. A. Christensen og Herluf Nielsen, de tyske tekster af Peter Jørgensen«

Peter Jørgensen har ikke fundet anledning til at gøre noget ved det nedertyske sprog i disse tekster. Han gør i indledninger omhyggeligt rede for håndskriftforholdene og begrundet sit valg af det eller de håndskrifter, som han lægger til grund for sin udgave. Ud fra et nøgternt konservativt syn på teksterne foretager han enkelte tekstrettelser. Resultatet er helt igennem tekster, som man med tryghed kan arbejde med. Hans kendskab til de vedkommende middelalderlige håndskrifter og til tidens nedertyske sprog er perfekt.

Andre områder af Nedertysk har han gjort mere ved. Hans beskæftigelse med Klaus Groth og det Dithmarsiske er nævnet, og den naturlige basis i ungdomskendskabet til den nedertyske dialekt i Heide er fremhævet. Men man kan se, at han, såsnart han var blevet lektor og fik mulighed for at vælge sit undervisningsstof mere selvstændigt, gav sig til at læse over Nedertysk og 1946 udgav nogle særdeles veludvalgte Middelnedertyske tekster til universitetsbrug. Fremragende er et foredrag »Schleswig in sprachlich-ethnischer Beziehung«, holdt 1951 på fællesmødet for Han-sischer Geschichtsverein og Verein für niederdeutsche Sprachforschung i byen Slesvig, med en krystalklar fremlæggelse af her-tugdømmets sproglige problemer fra et dansk synspunkt; det vigtigste er netop det nedertyskes stilling.

Nedertysk var ikke udenfor hans tanker. I et festskrift fra 1952 fremstillede han det formodet plattyske ord *pamäle* »rolig, stille« med skarp kritik af behandlingen i Mensings Schleswig-holsteinisches Wörterbuch. Og i 1967 påviser han, at *kleen* i Holstensk og specielt hos Klaus Groth simpelthen har højtysk betydning.

Men hovedarbejdet på dette område er bogen Zum Schleswiger Niederdeutsch, udkommet 1954 i Selskabets Historisk-filologiske Meddelelser. Det er en gammel iagttagelse, at der er en

tydelig forskel på det Nedertyske i Holsten og i Slesvig. Det beror til syvende og sidst på, at det nuværende Nedertysk i Holsten simpelthen fortsætter det folkesprog, som har været der, så langt vi kan følge sproget tilbage, mens det Nedertyske i Slesvig er tilkommet senere og delvis er vokset frem på dansk eller frisisk substrat. Om den nøjere udvikling mente K. J. Lyngbye, Herm. Møller og i vor tid Karl N. Bock, at landbefolkningens Nedertysk i Sydslesvig skulle forklares som udstråling fra byerne Slesvig og Flensborg, der tidligt, delvis allerede i middelalderen, havde fået Nedertysk som de højere stænders sprog og kulturelt var den omgivende landbefolkning overlegne. Peter Jørgensen gennemgår nu hovedmaterialet på ny og kan vise, at sprogformer, der nu anføres som karakteristiske for Angel og Mellemslesvig, dels stadig også findes udenfor disse områder, dels i Angel og Mellemslesvig er reliktfomer, der tidligere også fandtes udenfor. Han mener, at det Nedertyske er udbredt sydfra ved en almindelig bølgebevægelse, der dog dels er modificeret ved det danske, henholdsvis frisiske substrat, dels ved indflydelse fra det dannede omgangssprog i byerne, i tidligere tid Nedertysk, i nyere tid Højtysk. Det er en forfinelse og nøjagtiggørelse af vor viden.

Om det Danske i Sønderjylland har Peter Jørgensen i det hele ikke skrevet meget. Hans allerførste artikel om klusilspring er omtalt. Desuden kan nævnes en lille artikel om *vindue/vindve*, en festartikel til Christen Møller om navnene *Erasmus*, *Rasmus*, *Asmus* og nogle polemiske betragtninger om stednavneundersøgelser i anledning af en artikel af K. Ringgaard. Ganske morsom er en arkivalisk undersøgelse af udviklingen af fornavnene i hans hjemsovn Brede før Tyskertiden gennem Prøjservældet til tiden efter genforeningen. Den har tydeligvis også moret ham selv og kunne med fordel suppleres fra andre egne.

På mærkelig og bevægende måde sluttet ringen med hans allersidste arbejde, færdigredigeret af sønnen og endnu ikke udkommet. Det er en behandling af det sønderjyske hilseord *møjn*. Det er et låneord fra Tysk, men ikke fra det slesvigske Tysk, men fra det almindelige nordtyske specielt det »schneidige« berlineske »Guten Morjen!«. Det anvendes blandt unge Danske i Sønderjylland dels som en hilsen i forbifarten i lighed med det *hej*, som andre unge vistnok i hele Skandinavien bruger. Specielt anvendes *møjn* også som afskedsord og – sjældnere – som møde-

ord omtrent som det af mange danske unge yndede *davs*. Tidspunktet på dagen spiller ingen rolle. Det er en meget nøjagtig og personlig undersøgelse med brug af oplysninger fra yngre slægt og venner, måske det ord, adskillige ville bruge, når de skulle tage afsked med Peter Jørgensen.

Det tredje af Peter Jørgensens arbejdsområder, som her skal omtales, er det Frisiske, som han kom ind på ad tre veje, gennem sin hustru, gennem det ovennævnte arbejde med Herm. Møllers efterladte optegnelser og gennem sine stednavneundersøgelser. Det sidste er det vigtigste, fordi de i årenes løb bragte ham rundt i hvert eneste sogn i Sydvestslesvig, hvor der tidligere taltes eller stadig tales Frisisk, på fastlandet fra Hvidding herred til Eidersted, på Halligerne og på gestøerne Før, Amrum og Sild. Derimod kom han aldrig til Helgoland. Dels var det på grund af krigsforberedelserne forbudt område, dels var befolkningen evakueret.

Peter Jørgensens indgående kendskab til land og folk er bevidnet af mennesker, der har mødt ham eller har ledsaget ham. Han slog sig gerne ned i en kro i det Frisiske og gav sig i snak med de andre gæster, følte sig frem til, hvor en eller anden var fra, og gik over til mere eller mindre at bruge vedkommendes egen dialekt, stolende på sit sikre sprogøre.

Typisk er den fine afhandling om den frisiske r-lyd, hvor han citerer meddelere, som han personligt har udspurgt fra næsten hele det nordfrisisk område. Mens tungespids-r'et er det normale i hele det Slesvig-holstenske – i reglen også, når der tales henholdsvis Højtysk og Rigsdansk – så optræder der flere steder i det Frisiske et bagtunge-r, men på forskellig vis henholdsvis på gestøerne og på fastlandet (samt Halligerne). Peter Jørgensen kan nu vise, at bagtunge-r var mere udbredt tidligere og at det ikke – som formodet af andre – er kommet ude fra, men skyldes selvstændige udviklinger indenfor de forskellige dialektområder. Arbejdet viser en stor iagttagelses- og kombinationsevne, og resultatet er af betydning for den hele opfattelse af det mærkelige fænomen, det europæiske bagtunge-r, der dels er udbredt fra Paris, dels er selvgroet forskellige steder.

Et for så vidt modsat resultat nåedes ved en anden fin afhandling, om diftongerne *ia* og *ua* på Sild. Ved en minutøs gennemgang af de voldsomme vokaludviklinger i sproget på Sild, vises

det, at fremkomsten af disse diftonger først har fundet sted i visse låneord og derefter har bredt sig blandt indfødte nedarvede ord.

Hans hovedarbejde på området er dog den bog fra 1946, der hedder *Über die Herkunft der Nordfriesen* og som kom i vort Selskabs Historisk-filologiske Meddelelser efter en anbefalende bedømmelse af Brøndum-Nielsen og mig.

Der er ingen tvivl om, at Friserne på Slesvigs vestkyst og småøerne (Halligerne) stammer fra Vestfrisland og i det danske riges ældste tid er indvandrede, delvis indkaldte af danske konger – derfor kaldet Kongens Frisere – for at opdyrke sumpede områder, der var forladte og forsmåede af andre. De har aldrig haft fælles skriftsprog og har udviklet sig vildtvoksende under indflydelse af Dansk og Tysk (i middelalderen Nedertysk, senere Højtysk). Disse påvirkninger gør sig delvis også gældende i det »frisiske« sprog på gestøerne, Sild, Før og Amrum (samt Helgoland), men delvis svagere, og i hvert fald er grundlaget ikke Vestfrisisk, men selvstændigt. Der er vistnok hverken historiske eller arkæologiske antydninger af, at befolkningen skulle have ændret sig siden folkevandringens dage, ja, vel siden endnu ældre tider.

Det får sin særlige interesse, når man husker på, at de germanske folk og sprog synes at have udviklet sig fra 1. årtusinde før vor tidsregning ud fra et nordtysk-dansk-sydskandinavisk område. I anden halvdel af det sidste førkristelige årtusinde kan vi spore en differentiering: det vestgermanske udskiller sig ved særudviklinger, mens det nordøstgermanske forbliver på et ældre stade. I tiden kort efter Kristi fødsel sker der så differentieringer indenfor det nordøstgermanske, idet det østgermanske udskiller sig, da de gotiske folk drager mod sydøst, mens det nordiske bliver tilbage for senere særudvikling. Kort efter sker der noget i det Vestgermanske: det nordvestgermanske – undertiden kaldet det ingvæonske – udvikler særejendommeligheder, navnlig palataliseringer: det latinske låneord *caseus* »ost« hedder på Hollandsk *kaas*, *käse* på Tysk, men *cheese* på Engelsk, *tsiis* på Frisisk. Et holstensk stednavn som *Itzehoe* betyder »egelund«, første led er palataliseret af *aiko*. Fra det 6. århundrede har vi udskillelse af det sydvestgermanske ved den højtyske lydfor skydning, hvorved fx. de ustemte lukkelyde *p t k* bliver mere eller mindre spirantiserede: til engelsk *ape*, *to eat*, *to make*, nederlandsk og nedertysk *aap*, *eten*, *maken* svarer højtysk *affe*, *essen*, *machen*.

I det 4. århundrede var folkevandringerne begyndt, der kører om på de gamleeuropæiske folks bopladser. Jeg skal her blot minde om, at fra 5. århundrede »Angler, Sakser og Jyder« med udgangspunkt i Sydslesvig og tilgrænsende egne drager mod sydvest langs Nordsøkysten, fra Belgien sætter over til Britannien og – begyndende i Kent – erobrer dette land og grundlægger den engelske nation. Under vandringerne på fastlandet har andre ingvæonske stammer sluttet sig til. I de egne, der forlades, rykker andre germanske stammer ind, fra nord Danskere, fra syd indlandssaksere, der senere med Karl den Stores rige og kristendommen kommer under en stærk ikke-ingvæonsk »tysk« indflydelse. Senere endnu kommer der, som sagt, Frisere fra det nederlandske Frisland og dets grænseegne til det vestslesvigske fastland og småøerne (Halligerne). Men ude på de isolerede store gestøer, Før, Amrum og Sild, dær sidder stadig den oprindelige ingvæonske befolkning. De kalder ikke sig selv Frisere, og deres sprog er fortsættelsen af det fællesingvæonske, hvoraf i sin tid Engelsk, Saksisk, Frisisk fremgik.

For denne store vision, der oprindeligt er fremsat af Herm. Møller, giver Peter Jørgensen gode, til dels nye grunde i denne bog *Über die Herkunft der Nordfriesen*, hvortil der slutter sig flere mindre afhandlinger.

Uimodsagt står disse teorier ikke, men Peter Jørgensen fik megen anerkendelse som frisolog, navnlig også i de frisiske studiers klassiske land, Nederlandene. Udover de nævnte afhandlinger og bøger har han skrevet mindre artikler om frisiske spørgsmål, bl. a. på overbevisende vis etymologisk sammenstillet det frisiske ord for en »lille ø« *hallig* med det latinske *collis* »en høj«, og han har polemisk forsvaret sin opfattelse af problemet om Ingvæonerne. For et par år siden bidrog han med en betydelig afhandling til diskussionen om det frisiske skriftsprog i Nederlandene.

Ved siden af de vestslesvigske stednavne, det Nedertyske i hele dets udstrækning og det Nordfriske havde Peter Jørgensen et fjerde hovedstudieområde, nemlig det nuværende tyske sprog. Det er fremgået af hans universitetsundervisning gennem nogle og tredive år, som undervisningsassistent, som lektor, docent og professor, af hans forelæsninger og øvelser, i samarbejde med

dygtige studenter, som han systematisk fik til at skrive specialer, som han kunne bruge ved en samlet fremstilling. Og det har en basis i hans beskæftigelse med almen sprogteori, især som den i 30'erne, 40'erne, 50'erne dyrkedes ved Københavns Universitet og i Lingvistikredsen, først og fremmest af en af århundredets største lingvister, Louis Hjelmslev, men også af den udmærkede Poul Diderichsen og i beskedenhed også af mig. Men Peter Jørgensen havde allerede i sin studietid modtaget afgørende impulser af Otto Jespersen og Brøndum-Nielsen. Desuden samarbejdede han i nogen grad med lingvisten Gunnar Bech, der blev hans kollega, og til sidst med sin fortræffelige elev og yngre kollega, Ove K. Clausen.

En stor teoretiker var han ikke. Han erkendte nødvendigheden af et alment grundlag, men, som han betegnende skriver i forordet til sin Tysk Grammatik: »Der lægges ikke vægt på udførlige definitioner; i reglen vil tydelige eksempler og korte karakteristiker være tilstrækkelige, især da der gennemgående er tilknytning til tidligere grammatisk praksis.« Visse grundbegreber som objekt og passiv er utvivlsomt ikke tilstrækkeligt forklarede. Han sætter sig et beskedent og konservativt mål for en sådan beskrivelse af det tyske sprog, at den er egnet til at blive et virkeligt hjælpemiddel for den, der ved et universitet vil studere tysk grammatik. Hans værk svarer mest af alt til det hjælpemiddel, der i begyndelsen af århundredet stod til vor rådighed: George O. Curme's amerikanske German Grammar – også i omfang: hans tre binds ca. 700 sider svarer nogenlunde til Curmes 300 sider i det store format. Og den tåler vel sammenligningen med Curme.

Lad os dog først spørge: hvad har Peter Jørgensen ikke? – Han har ingen lydlære eller fonetik. Han udelukker jernhardt alle historiske betragtninger, skønt fx. verbernes formlære skriger på historiske synspunkter for at blive forståelig. Han tager så at sige ikke hensyn til det 18. eller 19. århundredes sprog, selvom der en sjælden gang er eksempler fra klassisk litteratur. Han gør meget lidt ud af de betydelige geografisk-politiske uligheder indenfor det moderne tyske skriftsprog, negligerer således så at sige komplet forskellen mellem det officielle skriftsprog i Deutsche Demokratische Republik og Bundesrepublik Deutschland eller de markante ejendommeligheder i Svejts og Østrig – for ikke at tale

om de nu overvundne nationalsocialistiske særheder. Til det, Tyskerne har kaldt die Akü-Sprache, forkortelsernes plagsomme hærskarer, er der ikke taget hensyn, meget lidt også til det mundtlige sprogs løjerligheder, eller til digterisk sprogbrug. Peter Jørgensens Tysk Grammatik er en fremstilling af tysk normalprosa omkring midten af det 20. århundrede. Og er som sådan beundringsværdig.

Selvom nogle eksempler, i ligegyldige eller banale sammenhænge, er gengangere fra tidligere grammatikker, så er det allermeste bygget over eksempler fra litteraturen, som han selv eller hans elever har fundet. Der ligger tusinder af timers arbejde bag. Og man færdes trygt ved hans hånd.

En skarp adskillelse mellem morfologi og syntaks er ikke foretaget. Grammatikken er praktisk ordnet, men i almindelighed begyndende med morfologien, endende med syntaksen.

Første bind er nogenlunde ren formlære. Efter den korte almene indledning behandles først orddannelse, nemlig dels afledninger, dels sammensætninger, også ret kortfattet, idet det leksikalske stof, fx. afledningsendelsernes betydning, væsentlig er udskudt. Derefter kommer så ordklassernes formlære: substantiver, adjektiver, adverbier, pronominer, talord, verber.

Andet bind er interessantere. Det udgør kapitel VIII »Numerus og kasus«, og behandler anvendelsen af disse, dog numerus ganske kort: 5 sider. Hovedafsnittet er formelt de fire kasus' anvendelse i forbindelse med substantiver eller verber s. 6–72. Men dertil kommer nogle tillæg, hvoraf tillæg 3 omhandler præpositionernes kasusreaktion og omfatter siderne 87 til 183, d.v.s. 97 af hele bindets 183 sider tekst. Det er jo formelt ikke videre smukt. Men reelt er det noget af det bedste i bogen, nemlig i virkeligheden en selvstændig og temmelig enestående monografi over dette meget levende og både teoretisk og praktisk meget interessante kapitel af den tyske sproglære, baseret på en stor og med megen omtanke skabt samling af eksempler fra nuværende tysk sprog.

Bind III indeholder resten af syntaksen: verbalformernes brug, kongruens, ordstilling, sætningen. Også her er arkitekturen måske angribelig, idet indirekte tale behandles i et 25 sider langt tillæg 2 til kap. IX, men man tilgiver det gerne, fordi modusbrugen er fortrinlig behandlet her og i afsnittet om konjunktiv – atter på basis af en udførlig og selvstændig eksempelsamling.

Det hele er en lærebog, hvilket især viser sig ved, at andre forskeres opfattelser ikke diskuteres og at den videnskabelige behandling af det enorme emne kun nævnes korteligt i indledninger. Det er jo først og fremmest pædagogisk begrundet, men erfaringerne viser, at studenterne dog ikke altid har helt let ved at lære de – som det synes os andre – fortrinligt klare forklaringer. Den, der selv kender en del af den videnskabelige diskussion og har en fornemmelse for det arbejde, der ligger bag de tit tilsyneladende selvfølgelige formuleringer, læser bogen med stor glæde.

Værket er, foruden i Danmark, også benyttet i Sverige og Norge, og de to første bind er oversat til Engelsk og udkommet hos Heinemann, hvorved der – også efter fremkomst af fortrinlige anmeldelser af Reading-germanisten Pickering – er blevet mulighed for dens anvendelse i de angelsaksiske lande.

I flere mindre artikler har Peter Jørgensen diskuteret inddeling og opstilling, undertiden også enkeltheder af grammatiken. Han er i formen polemisk, undertiden overmåde skarp, men i virkeligheden ræsonnabel, villig til at lade sig belære, hvor der er grund til det.

Som medlem af Selskabet har Peter Jørgensen kun givet een meddelelse, den 28. oktober 1960 Om det nordfrisiske r, offentliggjort i et festskrift til den nederlandske frisolog J. H. Brouwer – den afhandling, jeg for lidt siden omtalte, under fremhævelse af dens overordentlige kyndighed. Han blev straks medlem af et udvalg sammen med L. Hjelmslev og mig til bedømmelse af en besvarelse af en prisopgave om Infinitivens skæbne i de indoeuropæiske sprog; Selskabet vedtog i overensstemmelse med udvalgets indstilling ikke at give nogen belønning. Sammen med L. Hjelmslev var Peter Jørgensen medlem af et bedømmelsesudvalg ang. to arbejder af Gunnar Bech – indleverede, før denne blev medlem af Selskabet – Studien über das deutsche verbum infinitum: i overensstemmelse med de af Peter Jørgensen affattede indstillinger blev optagelse vedtaget. Endvidere var Peter Jørgensen sammen med Roman Jakobson, Stender-Petersen, Gunnar Bech og mig medlem af Kommissionen for den Oldrussiske ordbog og bidrog til kommissionens arbejde med grundig og levende kritik. Endelig kan nævnes, at han to gange fik Ørnborgs legat til støtte af sine frisiske stednavneundersøgelser. Men meget kom Peter

Jørgensen ikke i Selskabet: i de senere år hindredes han af dårligt helbred. Han satte imidlertid stor pris på medlemskabet af vort Selskab. En endnu større glæde for ham var nu nok æresdoktorgraden ved Københavns Universitet i 1969: han har til festskriftet skrevet en velformet og levende selvbiografi. Han døde året efter, 19. november 1970.

Peter Jørgensen var et tiltalende menneske, en god Dansker, en følsom Sønderjyde, en fortrinlig lærer, en til det yderste redelig forsker, hvis tanker på flere områder sikkert vil leve længe.

Ære være hans minde!

I det festskrift, som Peter Jørgensen modtog til sin 70-års dag – Kopenhagener germanistische Studien. Band 1, Herausgegeben von Karl Hyldgaard-Jensen und Steffen Steffensen. Veröffentlicht von der Universität Kopenhagen. Akademisk Forlag, Kopenhagen 1969 – findes s. 284–287 en bibliografi. Ikke optaget heri er:

- 1951 Schleswig in sprachlich-ethnischer Beziehung. Vortrag gehalten auf der Jahresversammlung des Hansischen Geschichtsvereins und des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung vom 14. bis 17. Mai 1951 in Schleswig. = Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 58, 1951, 18–19.
- 1954 Nogle bemærkninger vedr. tysk grammatik. – Det er antikritik mod kritik af hans Tysk Grammatik I. = Gymnasieskolen 37, 387–392.
- 1966 Heide – plattdeutsch – Klaus Groth. = Das neue Band. Zeitschrift der Vereinigung ehemaliger Heider Oberrealschüler und Gymnasialisten, 1966, 39 ff.
- 1968 Zum Problem der friesischen Schrift- und Hochsprache. = Studia Frisica in memoriam Prof. Dr. K. Fokkema 1891–1967 scripta (Fryske Akademy no. 332), Groningen 1969.
- 1971 (posthumt) En sønderjysk hilsen. – Festskrift til Poul Andersen til 70-års dagen 8. juni 1971.